

POSVÍCENÍ A HODY V ČECHÁCH A NA MORAVĚ

VYŠEHRAĐ

Eva Večerková

Posvícení a hody v Čechách a na Moravě

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.ivysehrad.cz
www.albatrosmedia.cz

Eva Večerková
Posvícení a hody v Čechách a na Moravě – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2023

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS **MEDIA**

POSVÍCENÍ
A HODY
V ČECHÁCH
A NA MORAVĚ

Eva Večerková

POSVÍCENÍ
A HODY
V ČECHÁCH
A NA MORAVĚ

Eva Večerková

VYŠEHRAD

Vyobrazení na straně 4:
Posvícení v Němčicích. Obraz Antonína Dvořáka, 1861.
(Kopie Viktora Faltise)

Práce byla vydána za finančního přispění
z programu Podpora tradiční lidové kultury
Ministerstva kultury ČR.

Lektorovaly:
PhDr. Alexandra Navrátilová, CSc.
PhDr. Jana Poláková, Ph.D.
PhDr. Ludmila Tarcalová

© PhDr. Eva Večerková, CSc., 2023

ISBN tištěné verze 978-80-7601-900-3
ISBN e-knihy 978-80-7601-902-7 (1. zveřejnění, 2023) (ePDF)
ISBN e-knihy 978-80-7601-903-4 (1. zveřejnění, 2023) (epub)
ISBN e-knihy 978-80-7601-904-1 (1. zveřejnění, 2023) (mobi)

Obsah

Úvodní slovo 9

Posvícení, hody, krmáš 11

Názvosloví 12

Posvícení patronské a císařské 14

Posvícení a poutí 17

Lokální zvláštnosti posvícení 18

Dny posvícení/hodů 21

Rozmarýn, oříšky a hnětýnky 22

Taneční zábavy: dospělí a děti 28

Staré hry v kostky. Střílení 29

Kramáři a světští 30

Aktivita spolků 31

Společné a odlišné 32

Posvícenské hodování, výslužky a *hodule* 35

Hostiny 36

Pečivo 45

Pohostinnost. Hosté zvaní a nezvaní 51

Hodule a tály 57

Uctění zemřelých a *zlatá hodinka* 59

Pěkná či zlatá hodinka 61

Obřadní zabíjení zvířat 69

Kohout 70

Kačer 81

Beran 84

Kozel 111

Hodová chasa. Stárci a stárky 115

Stárek, mládek, sklepník, *drožba* 117

Kdo za stárka? 118
Volba 124
Práva a povinnosti stárků 127
Stárci ženáči 128
Stárky, stárkyně či stárkové a mládkové 128
Kroj 132
Atributy stárků: právo, fedro, lyniár či předeck 133
Hody na dvě strany, spolky a stárkovství 136

Obchůzky a průvody 149

Obchůzky (po vyhrávce, o koláče,
vybírat réž a zvaní na hody) 150
Ke stárkům a stárkám, k starostovi a k máji 158

Zavádění dívek k splátce 175

Živá tradice skládky 186
Zavádění k věnci 187
Vodění pod právo 192

Hodová máje 193

Stavění máje 196
Výzdoba máje 204
Zastřešení, ohrádka a sloup 206
Pod májí 208

Závěrečné poznámky 235

Poznámky 237
Seznam vyobrazení 272
Literatura 278
Místní rejstřík 283

Úvodní slovo

V období od sklonku jara do adventu se na mnoha místech v českých zemích pořádá tradiční slavnost obce, vesnice i města, zvaná posvícení, hody, pouť či *krmáš*: lidová slavnost spojená s výroční oslavou křesťanského chrámu, jejíž světská část se vyznačuje širokým komplexem obyčejů, tanců, písní, občůzek a průvodů, divadelně dramatických výstupů i výtvarných artefaktů, a ovšem také hodováním u svátečního stolu. Je to složitý, rozměrný útvar, provázaný mnoha komponentami v řádu duchovní a obyčejové, písňové, taneční, výtvarné i kulinární tradice lidové kultury, jev starobylý a stále živý, který si uchoval na mnoha místech ráz největší společenské události roku.

Téma posvícení či hodů se objevuje v nejrůznějších pojednáních časopiseckých a knižních, ve vlastivědné literatuře, v regionálních monografiích 19. a 20. století od stručné informace po obsáhlejší sdělení. Souhrnné zpracování fenoménu posvícení zůstalo v rukopisu dvou autorů. Studie Františka Vančíka (1967) podává analytický pohled na posvícení v Čechách na základě informací z regionální a memoárové literatury do počátku 20. století a ve výsledku vymezuje charakteristické znaky české posvícenské tradice. Východiskem a osou rozboru je autorovi cenný historický pramen, popis posvícení v pamětech Františka Jana Vaváka, rychtáře z Milčic na Poděbradsku, jak probíhalo na jeho statku na sklonku 18. století. Přínos diplomové práce Jaroslava Orla (1953) k tématu spočívá v soustředění a utřídění bohatého materiálu z literatury a terénních výzkumů, především moravské proveniencie. V posledních dvou třech desetiletích se objevují v odborné literatuře práce dokládající zvýšený zájem o tento jev a jeho současnou podobu a stav posvícení či hodů v současnosti až do jednotlivých lokalit přinášející data z dotazníkových rešerší.

Naše práce je výsledkem systematického studia literatury a pramenů. Předkládá se veřejnosti jako skromný vhled do historie a současnosti tohoto pozoruhodného fenoménu tradiční lidové kultury.

V Lomnici u Tišnova se připravují na hody; 2017

Posvícení, hody, krmáš

Říká se tomu někde „posvěcení chrámu Páně“, někde pout, u nás upřímně se přiznávají k hodům. Posvěcení chrámu Páně připadne třeba na jaro, ale hody drží se až z nového. Kde sedláci nejsou tak chytří, těm druzí okoličně se posmívají, jako např. Brumovským. „Slak kvete, budu v Brumovicích hody!“ Brumovští slavívají totiž hody v červnu při svátku svatého Antonína, kostelního patrona. Jaké hody z jara? Práce je mnoho, ušípané přes zimu se pozabíjelo, vínečko se vypilo! Pravé hody jsou hody podzimní, kdy je všeho doboha: peněz dost, masa dost, vína dost. Jsou některé vesnice, které raději slavívají dvoje hody, jarní a podzimní. Také tak Brumovice. Z jara zapálí svíčku svému kostelnímu patronu a na podzim dáblu, abych tak bez urážky řekl.¹

Posvícení, jak už název napovídá, je svátkem na památku církevního posvěcení kostela,² který se může shodovat se dnem jeho zasvěcení křesťanskému světci (patrocinia). Ve středověku to byla nejprve slavnost farního kostela, později i dalších kostelů a kaplí, s příslušným dosahem v právním a hospodářském ohledu. Zvyk výroční památky chrámu se dostal pravděpodobně už v 5. století do Říma a vůbec na Západ. Byl-li nějaký kostel zasvěcen určitému svatému, stal se později den posvěcení kostela často svátkem příslušného svatého.³ Data původního vysvěcení chrámu se vždy nezachovala.

K církevní slavnosti se přidružují světské radovánky, hojnost jídla a pití, zábavy u muziky a mnohé další. Je zdůrazněn veselý ráz sváteční události, jíž se zúčastňují všichni, mladí i staří, svobodná chasa, ženatí a vdané, bohatí a chudí, participuje na ní spolek, obec a její instituce. Lidé se setkávají v kruhu příbuzných a přátel a společně hodují. Posvícení předznamenává svatební veselí: *Posvícení je doba ženichů. To jsou začátky mnohé známosti, která o masopustě končí veselkou.*⁴ Posvícení v našem jazyce také znamená *blahobytný život, příjemné, radostné chvíle, radost,*

veselí,⁵ je znamením dobrého bytí. V tom smyslu zní i pořekadlo *není vždycky posvícení*.

Asi tak tomu bylo už v dobách husitského kazatele Jana Rokycany, který píše, že o posvíceních se přátelé navštěvují, docházejí či dojíždějí k sobě navzájem, aby se zase jednou viděli, aby se vyčastovali, aby si zatancovali. Jako mravokárce ovšem nemohl neodsoudit *rozpustilost, obžerství, freje a neřády*, které se při tom vedly.⁶

Přejal svátek posvěcení kostela rituál dávné pohanské tradice a dal mu novou podobu? Vazba církevního svátku s hostinami konanými v rodinném a příbuzenském kruhu spolu se vzpomínkami na zemřelé se dotýká archaické kulturní vrstvy posvícení. Máme na mysli předkřesťanskou rodovou slavnost s obřadní hostinou, pořádanou v čase relativní hojnosti, v období po sklizni, kdy bylo k dispozici domácí zvířectvo a také lov přinášel dobré výsledky, lidovou slavnost k počtě rodového předka, kterou překryla christianizace se stavbou kostelů a zasvěcení jim svatých patronů. V tom smyslu charakterizuje posvícení etnograf Jiří Horák: *Církev patrně přejala slavnost pohanskou a dala jí ráz křesťanský, přičlenivši ji k výroční slavnosti chrámové*.⁷ Podle Emilie Horváthové byly hody ve slovanském starověku svátky rodu a skrze rodové formace i svátky místního společenství, na které působily jako sjednocující faktor. Hodových oslav se měli účastnit nejen živí, ale i mrtví příslušníci rodu.⁸ Podobné názory jsou zastoupeny v další odborné literatuře.⁹

Názvosloví

Jestliže Čechy mají ve vzácné jednotě posvícení, směrem na východ je situace nejednotná. Posvícení je rozšířeno na západní Moravě, na Moravském Horácku a Podhorácku a prolíná se s poutí. Ve velké části Moravy se slaví *hody*: zčásti na Podhorácku, zcela pak na širším Brněnsku, na Hané a v jejích okrajových oblastech, dále na Hanáckém Slovácku, v regionech Slovácka od Podluží k Horňácku a Moravským Kopanicím, na Valašsku. Tak i na jihu Moravy na Znojemsku a Mikulovsku v obcích nově osídlených po roce 1945 se slaví hody. Na severovýchodě (Příborsko, Novojičínsko) zastihneme *krmáš*, jenž postupuje dále na sever do oblastí Slezska.¹⁰

Výraz *hod* značí svátek s bohatým jídlem, sváteční den.¹¹ Hodem jsou označeny hlavní křesťanské svátky, hodem je i posvícení. Tak píše Jan Hus: *Aj již máš, co slove posvěcenie kostela: že požehnanie kostela, aby v něm se bohu chvála dála; druhé posvěcenie slove hod, veňž neb v který pamatují lidé posvěcenie kostela*.¹² Ve *Staročeském slovníku* Jana Gebauera

pod heslem *hod stojí čas slavný, slavnost výroční; při tom významu bývá často plur. hody*.¹³ Podle církevních autorů značí *hod* i *výroční slavnost, na Moravě se též místo posvícení říká hody, tj. slavnosti posvěcení chrámu Páně; že pak o slavnostech se držíávají radovánky a hostiny, i tyto slují hody a hodování*.¹⁴ Slavnost posvěcení chrámu se kdysi oznamovala vyvěšováním praporce na kostelní věži. V obcích s tržními právy se k ní vázaly výroční trhy.¹⁵

Hody znamenající původně sváteční čas byly spojeny s hostinami, a tak se název vžil pro všechny *hodokvasy*, tedy i hodování při rodinných oslavách, svatbách či křtinách. *Úvodové hody* či *hodky* se všeobecně slavily při úvodu šestinedělky do kostela. Na Soběslavsku *jít na hody znamenalo jít na křtiny*. Zás jiné byly *jalové hody*, tedy hostina s dobrým jídlem a silnými nápoji, kterou si připravily vdané ženy na masopustní pondělí; děti, svobodné dívky a muži k ní neměli přístup.¹⁶ Na jihočeských Blatech dostávali obecní zaměstnanci, jako pastýř, sluha, příp. kovář, při podzimní *sýpce* od sedláků obilí za své služby a na oplátku vyčastovali hospodáře *vepřovými hody*. A ženy si zároveň uspořádaly vlastní hostinu, *aby zkráceny nebyly, jalové hody*.¹⁷

Slezská tradice zná *odpust*, výroční slavnost v den patrona kostela spojenou s udělováním odpustků věřícím katolíkům, jež má stránku církevní a světskou,¹⁸ a *kermaš* (z německého *Kirmes*), lidovou slavnost obce, v původním významu posvěcení kostela.¹⁹ Vázala se k podzimnímu období, nejčastěji k nedělím po svátku sv. Michala,²⁰ sv. Martina a sv. Hedviky. Pranostika říká *Svata Hedvika posvíceni odmyka*.²¹ V čase podzimních svátků se končily nejen polní práce, ale rovněž pastva dobytka. Proto říjnové shánění stád z pastvin do usedlostí lidé rovněž spojovali s tradicí *krmáše* slavnosti. Na Frýdecku rozlišovali přísně *odpust* od *krmáše* či *kirmaše*. *Odpust* se spojoval s termínem slavnosti patrona, jemuž byl zasvěcen kostel, a *karmaš* s oficiálním císařským posvícením. Hody znamenaly křesťanské svátky vánoční a velikonoční.²²

V bývalých německých jazykových ostrovech a regionech s převahou německého etnika na Moravě, a tak i na západě Čech, se svátek označoval různými nářečnými útvary (např. *Kirmes*, *Kerwa*, *Kirtag*) od *Kirchweih*, svátku posvěcení kostela. V Dolním Rakousku má slavnost výraz *Kirtag*, u moravských Charvátů se vyskytoval ve tvarech *kiritofi*, *kiritof*.

Na Slovensku nese tradici slavnost ke dni vysvěcení kostela nebo jeho patrona název *hody*, *hostina*, *hoscina*, *odpust* i *kermeš*.²³ Sjíždějí se příbuzní, v domě se koná bohatá hostina, ke společenské části slavnosti náležejí taneční zábavy, sportovní podniky, často fotbalové utkání, vyhrávání

místních kapel, poutové atrakce. V některých obcích slaví hody katolíci a evangelíci v různou dobu, v jiných naopak společně. Výraz hody má ve východních oblastech význam vánočních svátků.²⁴

Posvícení patronské a císařské

Výroční svátek kostela se usadil do života raně feudální společnosti, jak o tom píše staroslověnská legenda o životě sv. Václava z 10. stol. Práví se v ní: *Když bývala posvěcení chrámu ve všech hradech, Václav jezdíval po všech hradech. Vešel tedy do hradu Boleslavova v neděli ve svátek Kozmy a Damiána.*²⁵ Slavnost se územně rozšiřovala s výstavbou kostelů a kaplí a s rozvojem farností. Katolické chrámy byly zasvěcovány různým patronům, kromě světců i křesťanskému symbolu nebo některému z Božích jmen či označení (sv. Kříž, Nejsvětější Trojici), a tak se posvícení konala v různé době. Obecný postup, jak světít patrocinium kostela a jeho posvěcení, připomíná Tomáš Štítý: *A každý farář má své osadě kázati světiti toho svatého den ve jmě, kteréhož jest založen jeho kostel, a den posvěcenie.*²⁶

Důležitými podněty pro ustanovení patrocinia byla kanonizace světce, získání ostatků světce, osobní iniciativa zakladatele svatyně, obliba světců u různých profesí či vliv lidových kultů, např. kultu mariánského.²⁷ Dobová záliba v uctívání určitých světců nepřímo ovlivňovala volbu patrocinii, ale bylo přihlíženo i k vhodné době slavení svátku, neboť nejpříhodnější oslava se mohla uskutečnit v době relativního dostatku na podzim po sklizni úrody a ukončení zemědělských prací. Zasvěcení kostelů se během času mnohde měnila, např. při jejich obnově a přestavbě.²⁸

Hodokvas, tanec, marnivé strojení žen, jež znamená víc než pokorná modlitba, tak nelibě nese posvícenské veselí své doby Tomáš Štítý. Píše, že někteří jdou do kostela jen na krátko, a jak tam dolehne hra hudců a pištců, mísící se s hlukem v krčmě, hned vyrazí, jiní snad ani o kostel nezavadí.²⁹ Nemírné hodování,³⁰ obcházení po hostinách v okolí a zanedbávání bohoslužeb, marnotratnost, výtržnosti, uvolněné mravy, nevázané radovánky mládeže i dospělých byly předmětem kritiky mravokárců a restriktivních výnosů světské moci, jež procházejí staletími. S poukazem na častá posvícení, v nichž *obžerstva, opilstva a rozliční neřádové svobodu mají* a způsobují tak chudnutí obce, se v roce 1427 světští a církevní zástupci pražských obcí domluvili, že budou slavit jednotné posvícení v neděli po svátku sv. Václava.³¹

Na zemských sněmech byla přijímána opatření proti zlovykům lidu. Vrchnostenské úřady měly zatrhnout rozpustilosti, nemírné pití a obžerství, *neřádná posvícení a hody*, přástky a střelby.³² Ve sněmovním usnesení, přijatém za účasti všech tří stavů na Pražském hradě v roce 1545, se dokonce nařizovalo, aby selská posvícení byla zastavena a poddaným se povolila jen účast na mši svaté: *poněvadž skrze posvícení [...] svárové, mordové a jiní mnozí neřádné a hříchové proti pánu Bohu se páší, a tudy lid sedlský v rozpustilosti k outratám, záhubě a chudobě přichází*.³³ Zmíněné usnesení, *Artikulové proti opilství, posvícením a pyšnému šatstvu*, zakazuje i tzv. *kolední* či *obecní pivo*, které si lidé na posvícení opatřili za společné peníze. Toulat se po posvíceních a poutích, to byla hlavní náplň života zahalečů. Kdo kvůli bezpracným požitkům vyhledával posvícení, byl *posvěcenník*.³⁴

Daniel Adam z Veleslavína ve svém čtyřjazyčném slovníku (1598) rozlišuje církevní a lidovou část svátku: *sedlské posvícení (Bawren kirchweih) a posvěcení chrámu, posvícení, pout (Kirchweihung)*.³⁵

Přes všechny tyto nestřídmosti nelze nevnímat událost posvícení jako psychické uvolnění z celoročních namáhavých činností, regulativů života či strážní všeho druhu, které zastihovaly široké lidové vrstvy v minulých dobách, a tedy jako příležitost užít si pár dnů sytosti a volnosti.

Ve zprávě vojenské odhadní komise z roku 1771 sledující hospodářskou a sociální situaci na Moravě, se uvádí, že v *dolních vsích* [uhersko] hradištského kraje je rozšířeno hýření a ve dnech posvícení lidé utratí v hospodách často najednou tolik, co by jim na polovinu zimy stačilo k živobytí.³⁶ A tak v roce 1773 podává pověřený úředník Johann Korziska císařovně Marii Terezii zprávu o nešvarech o posvícení, kdy tolik se hoduje, že *mnohý sedlák již v prosinci doma chleba nemá. Její Milost chce neplechu tu zameziti*.³⁷

V pozdní fázi posvícenské tradice došlo ke změně s širokým územním dosahem. V roce 1787 vyšel v účinnost výnos císaře Josefa II. slavit v habsburské monarchii jednotné posvícení o třetí říjnové neděli v trvání dvou dnů, neděle a pondělí. Osvícenského reformátora k tomu vedly hospodářské důvody, neboť četnost posvícení i délka slavení až po dobu sedmi dnů a s tím spojené nemírné holdování jídlu a pití odvádělo poddané od práce a znamenalo začasté i ztrátu majetků. Dekret o jednotném pořádání posvícení vždy třetí neděli v říjnu byl vyhlášován kněžstvem na panovníkův pokyn v kostelech 14. ledna 1787. Takto je zaznamenáno v církevní literatuře: *Slav se třetí neděli v oktobru (říjnu) výroční slavnost*

*posvěcení chrámu Páně či jak se obecně říká posvícení aneb na Moravě velké hody, císařské hody. Slavnost posvěcení chrámu Páně jest výroční den památní, na kterém byl kostel posvěcen; v rakouském pak mocnářství jsou tyto slavnosti všech kostelů na dotčenou neděli odloženy.*³⁸

Do života venkovanů vstoupilo císařské posvícení, ustavily se císařské hody, nazývané také *hrubé*, tedy *velké*. Termín císařského posvícení je blízko svátku sv. Havla (16. 10.), mj. dnu vypořádání poddanských plateb vrchnosti, a tak se mu říká, v Čechách téměř všeobecně, *havelské*. Nazývá se také *tereziánské*.³⁹ Nové nařízení však nebylo plně respektováno a úřední výnos v roce 1847 důrazně připomíná josefínský dekret.⁴⁰ Ustanovení nevedlo k zániku původní oslavy. Někde bylo přijato císařské posvícení, jinde zůstal dřívější čas oslavy a k tomu císařské posvícení, a tak se slavilo v obou termínech. To se projevilo např. v moravském pojmenování hody *patronské* a *císařské*, staré a mladé, jarní či letní hody *salátové*⁴¹ a *velké* hody na podzim.⁴²

Vzájemné navštěvování a hodování často nebralo konce. Tak na Zábřežsku ve Zvoli a okolí trvala doba hodů od Andělů strážných (v původním zářijovém termínu) až po neděli před sv. Kateřinou. *Každou neděli v tomto období některá z dědin slavila své hody, „naše hody“, říkalo se s chlubností. Po celou dobu hodaři z jedněch na druhé hody se rozjížděli, až sv. Kateřina s Martinem hodování a tanec zakázali.*⁴³

Je nasnadě, že došlo k zmatení v pojmech: *U nás v hornaté oblasti severní Moravy říká se této slavnosti [slavnosti patrona farního kostela] pouť, kdežto na Hané jsou to hody. Slovem hody se u nás rozumí posvěcení chrámu Páně, připadající na třetí neděli říjnovou.*⁴⁴

Roční doba posvícení/hodů bývá v literatuře často vymezována podzimem. Přesto spadají data podle patrocina svatyně téměř do celého ročního období, s větší frekvencí do druhé poloviny roku. Patronské hody se slavily v podstatě od pozdního jara⁴⁵ do podzimu. V ojedinělých případech i v zimním čase.⁴⁶ Končí počátkem adventu, svátkem sv. Kateřiny v listopadu. Hody v letní době, kdy se sklízela úroda, se v souvislosti s naturálním způsobem hospodaření a nezbytnou potřebou živé pracovní síly odbyvaly skromněji.⁴⁷ Dostatek masa (z vykrmených hus, ze zabíjaček) nebo pečiva z mouky semleté z nového obilí přinášel až podzimní čas. Význam *velkých hodů*, které až do počátku 20. století bývaly slavnější a v délce tří dnů, v dalším období místně i regionálně slábl.⁴⁸ V některých obcích v odezvě na pád monarchie a změnu režimu se přeměnily v *hody republikánské* konající se kolem 28. října. Obvykle u toho stály národně orientované spolky, hlavně Sokol, jak to bylo v roce 1925 v Moravském Písku.⁴⁹

Své posvícení měly i obce bez vlastní svatyně, slavily je podle farního kostela anebo podle jiného pravidla, jak se stalo v malé vesnici Vysoníně na Chrudimsku: *V roce 1867 postavili občané Vejsonští uprostřed obce kříž svým nákladem. Kolem kříže upravili čtyřhrannou zahrádku a do každého rohu vsadili lípu. Posvěcen byl první neděle v září. Od té doby slaví se ve Vejsoníně posvícení.*⁵⁰ Tak si přečteme ve slovníku Josefa Jungmanna: *není toho kostelíka (tak malé vesnice), aby v něm (v ní) jednou do roka posvícení nebylo.*⁵¹

K obcím, které neměly vlastní posvícení, se vázaly rozmanité škádlivky: v Soběnově na jihu Čech své *posvícení propili*, ve vzdálenějším Chlumu je *prodali za opálku řípy*.⁵² *Klobučani nemají svojich hodů, prodali ich přej za pár holubů*, zní kousavá průpověď z Valašských Klobouk.⁵³ Tak vznikaly i mnohé jiné posměšky ze strany jedněch na druhé. Tak o Svi-janech se říkalo, že *házejí posvícení do Jizery* (jako poslední) a v Bakově je *chytí*.⁵⁴ O pouti a posvícení se obyvatelé Roprachtic na Semilsku místo veprového masa spokojovali s nudlemi, které prý sušili na plotech, a tak vznikla posměšná vyprávěnka, že když o roprachtické pouti prší, říká se obyvatelům, aby jim nezmokly nudle.⁵⁵

Obecně vzato se slavnost posvícení či hodů v Čechách a na Moravě udržuje v pevných tradičních termínech, a to k církevnímu datu posvěcení nebo zasvěcení kostela nebo kaple anebo v josefinské reformě posvěcení kostela. Místy i bez této vazby.

Posvícení a pout'

Výraz *pout'* (fem.) i *pout* (masc.) znamená putovat na posvátné místo. Poutí se předně rozumí cesty křesťanů na místa, jimž je přiznávána zvláštní duchovní síla a kde se nachází léčivý pramen, na místa ozvlášt-něná legendou o Božím zázraku. Je to zpravidla putování do vzdálených lokalit. V užším významu se koná pout' na výročí zasvěcení místní svatyně, kostela či kaple. *Pout' se drží i tam, kam nevedou známé poutní cesty. Je to pak svátek více méně místní a poutníci rodinní.*⁵⁶ Světská stránka pouti má stejně jako posvícení hosty a hostinu u svátečního stolu, pouťové taneční zábavy, patří k ní stánky se zbožím a rozličné zábavné atrakce lunaparku. Nicméně náboženský význam tu bývá silnější ve vazbě na oslavu patronia kostela či kaple, a zvlášť jedná-li se např. o místní pout' s procesím ke kostelu či kapli jako poděkování světcům za záchranu obce v události požáru, epidemie, krupobití. Mnohé poutě (ale i hody) se ustavily v 18. a 19. století spolu se stavbou nové svatyně, obestřené pověstí o takovém zázraku.⁵⁷

Jsou i poutě, které prosluly nějakým osobitým artiklem, jako *mrkvancová pout* v Polné, jejíž název je odvozen od mrkve a sladkých koláčů *mrkvánků* plněných mrkvovou nádivkou. Peče se jich spousta a velké pěkné mrkve se věší nade dveře, na plot, do okna. To zastínilo církevní smysl polenské pouti, obnášení skleněné schrány s ostatky sv. Liguriáše, patrona města, v průvodu, v němž nechyběli zástupci místních řemesel s cechovními korouhviemi.⁵⁸

Pouť bývá vnímána lidmi také v zjednodušeném smyslu, zábavném a komerčním, příkladem čehož je pražská Matějská pouť. A ještě dodejme, že na českém jihu *slovem pout označuje se na vsi také povšechně věc perníková*.⁵⁹ Bylo zvykem na Horácku, že chlapani i muži přinášeli z pouti ženám a dívkám na oplátku *pouti* za velikonoční *malovnu*, obvykle perníkové srdce.

Rozmachem poutí v baroku spolu se vznikem nových kaplí i kostelů dostalo staré posvícení jistou konkurenci. Došlo k zdvojení oslav, vedle posvícení se slaví pouť a příklady propojení obou tradičních jevů nejsou ojedinělé. Jsou místa, kde se slaví pouť i posvícení či hody v různých datech, a jinde zase jen hody či jen pouť, která převzala ráz posvícení. A jsou místa, kde posvícení či hody splynuly s poutí.⁶⁰ Pouť se slaví podle zasvěcení kostela/kaple, posvícení (či hody) tuto vazbu vždy nemá, drží se na podzim jako posvícení havelské (císařské), někde martinské nebo václavské. Pouť a posvícení byly vnímány různě, někde byla význačnější pouť, někde posvícení. Náplň posvícení a poutí konaných v různých dnech na jednom místě někde splývá. Jsou tu však svébytné prvky tradice posvícení, jež trvají např. v posvícenských jídlech a družích pečiva v rodinách, ba i v některých obyčejových projevech, jak ukazuje několik příkladů z českých krajů a míst.⁶¹ V moravských regionech má posvícení/hody s úlohou stárků osobitý ráz. Obecně určují vztah poutí a posvícení rozmanité vazby dané vývojem v místě a farnosti.

Lokální zvláštnosti posvícení

Historie svátku je spletitá. Vyznačuje se specifickými jevy s ohledem na čas konání, pojmenování i zvyklosti, je spjat s dějinami farního kostela i lokální svatyně, s vývojem církevní a správní organizace v regionu. O změně termínu rozhodovaly také místní poměry, obecní samospráva, ba i sami občané.

O tom, jak to bylo ve Zlatkově v 19. století, podává svědectví Josef Svoboda. Obec byla kdysi přifařena k Bystřici nad Pernštejnem a Zlatkovští

slavili památku posvěcení obou tamějších chrámů, nejsvětější Trojice a sv. Vavřince; říkali tomu později *letní posvícení*. Když byla v roce 1756 obec přifařena k Rožné, kde mají kostel zasvěcen sv. Havlu, přibýlo jako podzimní posvícení havelské a v neděli po něm *hody mladé*. Časem se začalo všude mezi těmito dvojími i trojími slavnostmi rozlišovat jak v názvu, tak ve zvycích. Posvícení nebo hody byly ty hlavní a připadaly v každé vsi na jinou neděli; ostatní byly *pouty*.⁶²

Hrály v tom roli i zájmy feudální vrchnosti, která určovala data slavnosti podle svého rozvrhu. Tak na panství vsetínském a zčásti brumovském byly stanoveny pro rok 1722 termíny hodů v jednotlivých 21 obcích postupně vždy v neděli od 6. září (pro dědiny Hovězí a Růždka) do 8. listopadu (Francova Lhota a Bystřička).⁶³

V Žerotíně na Olomoucku se hody pořádaly od roku 1882 na svátek sv. Marty (29. 7.), jíž byla zasvěcena nově postavená kaple. Věřící se zúčastnili mše a hody se připomínaly hostinou v rodinách. Žerotínské hody se slavily v době, kdy bývalo nejvíc práce, uprostřed žní. Do roku 1882 se konaly na *Jozéfka*, kterému byla zasvěcena zámecká kaple, a to okázaleji, s hudbou. *Jozéfek* Žerotínským časově více vyhovoval. Sv. Marta byla Žerotínským „vnucena“, a proto se k její oslavě stavěli chladně. Chodili na hody do Štěpánova na *Vavřenečka*.⁶⁴

Příběhem několika zvratů jsou hody v Seničce na Litovelsku. *Léta Páně 1786 stala se dobrovolná domluva anebo správa o naší poctivej obci (Seničce) stranova hodů, jak a na jaký způsob se domluvili všeci společně, tak že budó bévat tu neděli po svatým Havle, a při tom v naší kapli mšu svatou (sloužit dáme), a to má být na budúci časy. Stalo se za rychtáře Matóše Lakomého, podmistra Jozefa Dostala, za konšelů přisedících*.⁶⁵ Dohodli se na císařských hodech. Avšak nebylo to „na budúci časy“. Čas hodů Seničtí později přeložili na svátek Andělů Strážných podle zasvěcení místní kaple z roku 1734, pak na začátek září a koncem 20. století se termín ustálil k datu posledního srpnového víkendu.

V Nedakonicích na Uherskohradištsku lidé přijali císařské hody za jistou výhodu, nejen pro využití výdobytků sklizně, ale i pro možnost mít vlastní slavnost. Hody či pouť se totiž slavily podle farního kostela sv. Petra a Pavla v Polešovicích. *U nás jsme nebyli tak spojeni s církevní oslavou, poněvadž farní kostel byl v Polešovicích. Zůstali jsme při hodech císařských. Jest to lepší. Práce na polích jest již z největší části hotova, husy a ostatní drůbež jest vyspělá, i finanční prostředky lze lehčeji opatřiti*. Tak píše kronikář.⁶⁶

V Českém Meziříčí na Rychnovsku mají posvícení v druhém zářijovém týdnu, po 8. 9. Toto datum se váže k roku 1580, k ustanovení

slavit posvícení vždy k svátku narození Panny Marie, které vydal tehdejší utrakvistický kněz Pavel Vysokomýtský.⁶⁷ Změna v datu posvícení však nenastala, když byl v roce 1748 na místě starého kostela postaven nový, zasvěcený sv. Kateřině Alexandrijské.

V České Třebové se udržovala *svatojakubská pouť* podle zasvěcení farního kostela sv. Jakubu Většímu, v pozdějším čase o císařském posvícení se stíнал kohout, jak je v kresbě zachytil Václav Voleský, *jabkancové posvícení* se vázalo k starobylé rotundě sv. Kateřiny z poloviny 13. století. Místo obvyklých koláčů se pekly *jabkance*, bramborové placky plněné tvarohem. Spolu s kateřinským posvícením (obnoveným v druhé polovině 20. století, dnes poutí) se tato kulinářská zvláštnost udržela do našich dnů.⁶⁸

Do podzimního času spadá sklizeň některých plodin, předně řepy v dobách obecného rozmachu jejího pěstování, což lidem na venkovském okraji Prahy znejistilo význam posvícení i potřebu oslav: *Po žních slavíváno se ve většině našich obcí posvícení způsobem hlučným s pěknou neb zlatou hodinkou; někde si ještě v úterý sousedskou přidali. Nyní, kdy hojně řepy se pěstuje, jejíž sklizeň právě v dobu venkovských posvícení spadá, posvícení se buď odkládá neb ledabyle odbude. Čímž ovšem pozbývá dřívější pověsti a nenucené jindy veselosti.⁶⁹*

A byl to i důvod ke změně termínu posvícení, jak to zaznamenal F. J. Vykoukal: *K tvářnosti dnešního posvícení budíž mi dovoleno citovati vyhlášku, kterou jsem kdysi četl na úředním prkně v obci P. ve středních Čechách: Obecní úřad oznamuje dle usnesení obecního výboru, že se posvícení v obci nebude letos slaviti o sv. Havle, jako se slavíváno, nýbrž až bude ukončeno dobývání řepy, totiž druhou neděli v listopadu. V tuto neděli bude se posvícení, pokud se obecní výbor o tom jinak neusnese, také budoucí léta slaviti.⁷⁰*

Tak se dělo později i v Bukovině u Přelouče. V roce 1930 se občané na valné hromadě v hostinci dohodli, že posvícení bude přeloženo z první neděle v říjnu na první neděli v listopadu, kdy již bývají polní práce skončeny.⁷¹

V souvislosti s miléniovými oslavami (1863, 1869, 1880) a budováním cyrilometodějských kaplí a kostelů se rozvinula na Moravě tradice cyrilometodějských poutí a hodů.

Za samostatnou zmínku stojí *martinské posvícení* či *martinské hody*, které mohou vycházet ze dvou zdrojů historické tradice. Kostely s martinským patrociem jsou starého data a s tím i posvícení či hody, které se k němu vážou. Příkladů je nemálo.⁷² *Martinské hody* se konaly i v obcích, které neměly svůj kostel nebo kapli, a to často jako akce spolku⁷³ či si ten

(podzimní) termín hodů jako vhodný zvolila obec přes zasvěcení kostela jinému patronovi.⁷⁴ Druhá okolnost se týká ve středověku nařízeného adventního šestitýdenního půstu po tři dny v týdnu, jenž se začínal už po sv. Martinu, a martinským dnem tak vrcholilo hodování, po jídání masných a tučných jídel, a zábava. Martinský svátek byl ještě v 19. století významným svátečním dnem, dnem skládání účtů a vyrovnání závazků v obecním hospodaření (*martinská sýpka*), termínem služebního roku čeledi a kdysi i obchůzek žáků. A tak i dnem hodování.

Obliba svatováclavského posvícení se odvíjí od četnosti kostelů sv. Václava a kultu národního světce.

Dny posvícení/hodů

Rozsahem bylo posvícení svátkem vícedenním s nedělí a nedělní slavnostní mší jako hlavním dnem. Zahrnovalo zpravidla dobu od jednoho do tří i čtyř dnů, od neděle do úterý. Slavení nezřídka doznívalo i v dalších dnech. V Proseči na Chrudimsku *býval teprve v úterý slavný věneček honore, ve vesnicích za stara končilo posvícení neb hody až ve čtvrtek, kdy se pozvaní „posvícenáři“ vraceli domů, aby v neděli přišli nanovo.*⁷⁵

Ve druhé polovině 20. století zasáhly změny v zaměstnanosti a pracovním rytmu. Ustavením volné nepracovní soboty došlo k posunu slavení na dva víkendové dny, což se většinou zachovává, i když leckde setrvalo v tradici či se obnovilo pondělí příp. i úterý. V Čechách byla nedílnou součástí posvícení zábava s tancem *pěkná hodinka* v pondělí a *sousedská* v úterý, ta pro starší generaci sousedů a sousedek. Časem došlo k splynutí zábav do jednoho dne. Pondělí se svou *pěknou hodinkou*⁷⁶ zůstává na mnoha místech tradičním posvícenským dnem, a to mnohde se zvláštním programem.

K vlastním hodům se v moravských krajích přidávají před jejich započítím, tedy v sobotu, ba i v pátek, *předhodové* zábavy, *zahrávání hodů* a po nich o další neděli, jako zakončení hodování, *mladé posvícení*, *hodky*, *dozvuky hodů*, *podkrmáš*, *pohodí* aj. Doznění zábav v oktávu po slavnosti je starou tradicí; o *mladém posvícení* máme zprávu z roku 1588.⁷⁷

Konec hodování byl na jihu Moravy ozvláštněn podobně jako o masopustu: hody se *zakopávaly* či *pochovávaly*. V Lednici na Podluží doprovázel truchlící průvod loutku ze slámy nebo opilého hodovníka neseného na žebříku k Dyji. V německých obcích na Znojemsku chasníci házeli do jámy za vesnicí rozbité sklenice nebo své hodové kytky a muzika k tomu hrála smuteční pochod. Analogickou tradici mají v Dolním Rakousku: *Kirtag*

personifikovaný ve slaměné loutce se spaluje nebo zakopává do mělké jámy, někde přinášejí k připravené jámě místního ochmelku.⁷⁸

Zajímavý obyčej, jenž otevíral a uzavíral posvícení, měli v jižních Čechách v Oubyslavi u Stachů. Tam pořádali slavnost zvanou *vyzdvihování posvícení*, jež posvícení zahajovala a byla záležitostí mládeže. K té příležitosti dívky upekly pečivo v podobě podélné mísy a do něj vkládaly „dítě“, pečivovou figurínu tvarovanou ve formě; *dítě* mělo symbolizovat posvícení. Darovaly je určenému mládenci, který je na hlavě vynesl v doprovodu zpívající mládeže a muzikantů ze statku do hostince, kde poté začal tanec. Tak probíhalo *vyzdvižení posvícení*. Když se v úterý končilo, nastal *pohřeb posvícení*. *Děvčata opatřila již dříve kus dřeva, které zavinou jako dítě do hadrů a k ránu, když všecko tancem a zpěvem je už zmořeno, vybere se z hospody smutný průvod, v jeho středu nese děvče „mrtvé posvícení“.* Průvod jde na náves, kde už je připraven vykopaný hrob. Všichni se rozestaví kolem a zpívají:

*Provod Pánbůh posvíceníčko,
provod Pánbůh posvícení,
odvedlos nám potěšeníčko,
odvedlos nám potěšení...*

*Děvče, které „mrtvé posvícení“ neslo, spustí je za zpěvu do jámy a zatím co všichni na ně házejí hlínu a kamení, muziky hrají miserere, t.j. vyluzují všeliké pitvorné zvuky ze svých nástrojů.*⁷⁹

Rozmarýn, oříšky a hnětýnky

Rozmarýn je v tradiční kultuře symbolem lásky, věrnosti a plodnosti, atributem svobodné mládeže i posvícení/hodů, působí jako ochranný agens. V moravské hodové tradici figuruje v pozvání občanů na slavnost při obchůzkách chasy, rozmarýnem se označují účastníci zábavy pod májí, rozmarýn nechybí na kloboucích stárků, na šatech či v rukou hodové chasy. Ke keříku rozmarýnu skládaly dívky svůj příspěvek na zábavy. Na Zábřežsku se slovem *hódy* označuje sama kytká rozmarýnu.⁸⁰ Ve Zvoli se hodový svět točil kolem rozmarýnu a marcipánu. *U nádvoří jediné hospody sedí žena s kopcem rozmarýnovým. Od rána již obchoduje. Prodává snítky rozmarýnu, krátké, delší, nejdelsí, uvazujíc na ně střapeček uzounké pentličky barvy červené, modré nebo bílé. Není čepice, není klobouku, není*

Stánek perníkáře; Černovice u Kunštátu, 2004

Stánek s cukrovou vatou; Bystřice nad Pernštejnem, 2005

„Kolo štěstí“; hody v Bystřici nad Pernštejnem, 2005

Svatohavelské posvícení v Liběchově na Mělnicku 2022, plakát

„Dojděte k nám na hody“, plakát, Tečovice u Zlína, 2016

Před hody v Kojetíně,
kol. r. 1950

Před hody
v Jinačovicích
u Brna, 2017

Hodové májky zdobí farní kostel ve Střelcích u Brna, 2018

Žehnání mládeže, hodů a darů úrody v kostele kláštera sester klarisek, Brno-Soběšice, 2017

*beranice rozmarýnem neokrášlené.*⁸¹ V Kozlovicích na Frenštátsku se chodilo na *krmáš* do kostela s větvičkou rozmarýnu na kabátě, chodila tak mládež i staří. Všichni, hlavně mladí, se snažili, aby měli rozmarýn co největší. Bez větvičky rozmarýnu by nikdo do kostela a pak k muzice nešel.⁸² V Hosticích na Šumpersku *o hodech ráno každý už nosil odznak hodů – rozmarýn. Mládenci za kloboukem, na kabátě, děvčata ve vlasech a v ruce.*⁸³

Darem rozmarýnu zveřejňovaly dívky náklonnost k vybraným chlapcům a ti opláceli připitkem sladkou kořalkou či darem perníku. Na Hané dostal leckterý hoch od svého děvčete rozmarýn pozlacený a s pentličkami; dlouhý stvol, jímž si dvakrát ovinul klobouk. Kdo ho nedostal od milé, koupil si sám. V Dubanech připínaly dívky svým tanečnickům rozmarýnovou snítku při hodové zábavě v pondělí večer při tanci; při něm *vymotá děvče ze zástěrky rozmarin a připne jej na junákův kabát.*⁸⁴ Rozmarýn od děvčete nosil chlapec za kloboukem v Sumrakově u Studené i jinde na západní Moravě. Na Rožnovsku měly dívky pro své milovníky rozmarýnovou voničku, ozdobenou *pentličkami a třaslavkami, tj. malými pozlacenými perličkami nebo plátky pozlátkovými na hebounkých třaslavých drátkách,* píše Beneš M. Kulda.⁸⁵ Chlapec ji nosil za kloboukem. Mládenec bez voničky, ať už v kostele, nebo večer při zábavě, riskoval posměch a pomluvu. Kdo tedy neměl svoji galánku, loudil rozmarýnovou ozdobku alespoň po své kamarádce či sestře, někdy si ji vyrobil potajmu sám.⁸⁶ Ve Fryštáku dávala děvčata svým nápadníkům rozmarýn se třemi stužkami, modrou, červenou a zelenou. Tento projev lásky byl pobídkou, hoch směl s děvčetem u muziky hodně tančit. Odvděčil se tím, že dívce *o púti kúpil hodně cukrového a veliké perníkové srce.*⁸⁷ V Kosticích na Podluží museli mít všichni chlapci za kloboukem *guláčem* rozmarýn a děvčata jím mívala ovinuty *rožky*, svůj obřadní úbor hlavy. Kdo neměl rozmarýn, jako by hody ani neslavil.

Zajímavý je dar oříšků. Na Jimramovsku chodívaly dívky v září v době mezi dvěma mariánskými svátky na *vejlupky*, tj. sbírat lískové oříšky, kdy již uzrály a vylupovaly se. Každá se snažila nasbírat co nejvíce oříšků. O hodech při muzice jimi obdarovala své tanečníky. Chasník, který vzal děvče k tanci, dostal hrstičku oříšků, a záleželo-li děvčeti na něm, tak i více. Tak se dívčiny, které měly co nejvíce výlupků, v tanci nezastavily.⁸⁸

Oříšky měly na Horácku nápodobu v pečivu. Na Pelhřimovsku a na humpoleckém Zálesí byly *vořechy*, maličké smažené bochánky velikosti vlašského ořechu, darem dívek nápadníkům. Také na Jihlavsku se pekly *posvícenské oříšky*, které děvčata dávala při tanci svým tanečnickům.

V české posvícenské tradici mají podobnou funkci *hnětýnky*. Různily se jak druhem těsta, tak tvarem a výzdobou a měly obřadní funkci v navazování a utvrzování milostných vztahů mezi mladými lidmi.

Taneční zábavy: dospělí a děti

Pořádek posvícenských zábav přihlížel k věku i k sociálnímu zařazení účastníků. Svůj den k tanci měla mládež, někde i čeleď a lidé z majetkově nejslabší vesnické skupiny. Svou *sousedskou*, zábavu (zpravidla v úterý) a současně pomalý tanec v tříčtvrtečním rytmu, si drželi ženatí a vdané. Kdysi byla *sousedská* vyhrazena určité společenské vrstvě na vsi, sousedům, tedy plnoprávným členům obce, kteří se mohli podílet na její správě, jak to vystihl Jindřich Š. Baar: *Seděli tu zase jiní hosté – staří sedření nádeníci, podruzi, všichni, kteří nebyli „sousedé“ – nesměli mluvit „do obce“ – a nesměli přijít zejtra – až bude „sousedská“ – uctivali zde posvícení dnes.*⁸⁹

V Hosticích na Šumpersku přišli k pondělní muzice všichni staří a ženatí. Zábava patřila jim, protože pro mladé byla předchozí den. Muzikanti pro ně hráli staré kousky, které mladí už ani neuměli tančit.⁹⁰ Ve Zvoli patřil tanec v pondělí ženatým mužům a vdaným ženám a hostům, v úterý svobodné mládeži, a teprve ve čtvrtek, kdy se hody končily, měli muziku domkaři a hořeři. *Pohodí* bylo pro čeládku.⁹¹ Ten sociální kontext hodových zábav měl širší rozměr. Tak např. v Holubicích na Slavkovsku mohla jít v neděli do kola jen děvčata, která měla nové, dosud neprané šaty; chudá, která na nové ošacení neměla, musela počkat do pondělka.⁹²

Na hodové zábavy neměli přístup adolescenti, výrostci mladší osmnácti let, nazývaní na moravské vesnici různými přízvisky jako *jařina*, *podjařina*, *kaštánci*, *podškubci* aj. Jejich účast v tanci podléhala rozhodnutí chasy, v krajích se stárkovskou organizací stárkům. *Tenkrát to nebylo tak jak včel, aby se točilo v kole takových výrostků sotva ze školy vyšlých. Ti když chtěli tenkrát tancovat, tak se sešli někde v chalupě nebo na mlatě, v tihelni, složili se, aby jim někdo hrál na vergl, na husle, harmoniku, a měli sólo sami pro sebe. Běda, kdyby se odvážili do kola v hospodě. Stárci odpásali řemeň, až to šlo!*⁹³ Ve Študlově na Valašsku přijímali o hodech dospělí mládenci do svých řad dorůstající *ogary*. Než se však mohli hodových zábav zúčastnit, museli pobýt určitou dobu v „plevinci“ a pak v hospodě zaplatit pohoštění.⁹⁴ Tato úloha chasníků v řízení, resp. dozorování tanečních zábav ve vztahu k nedospělým nebo mládeži nižšího sociálního statusu, má ovšem obecnou platnost: *Rozjaření chasníci rozhánějí se po šenkovně v plném vědomí dnešního práva, kteréž promíjí i věci, jež by se jindy tropiti*